

Įvadas

Lytiškumo ugdymas – tai ugdymo principais paremtas bei įvairaus amžiaus grupėms pritaikytas procesas, kurio metu vyksta ugdymas seksualinės ir reprodukcinės sveikatos ir teisių klausimais, įtraukiant kognityvinius, emocinius, fizinius ir socialinius aspektus. Lytiškumo ugdymo siekis yra suteikti jauniems žmonėms (ypač vaikams ir paaugliams) žinias ir įgūdžius tinkamai vertinti bei aktyviai rūpintis savo sveikata. Lytiškumo ugdymo siekis yra suteikti galimybę vystyti pagarba sau ir kitam asmeniui paremtus tarpasmeninius santykius, informuoti apie asmens pasirinkimų ir elgsenos įtaką savo ir kitų sveikatai bei skatinti gerbti asmens teises viso jo gyvenimo laikotarpiu.

Lietuvos medicinos studentų asociacijos pozicija

Lietuvos medicinos studentų asociacija (LiMSA) pripažįsta, jog prieiga prie aukštos kokybės lytiškumo ugdymo yra viena visuotinių žmogaus teisių. Teigiame, jog lytiškumo ugdymas yra svarbus užtikrinant pagarbą asmens seksualinei ir reprodukcinėi sveikatai ir teisėms skirtingais jo gyvenimo laikotarpiais bei stigmatos ir diskriminacijos mažinimą. LiMSA skatina aktyvų, aukštos kokybės lytiškumo ugdymo programos vykdymą nacionaliniu lygmeniu.

Kvietimas imtis iniciatyvos

Lietuvos medicinos studentų asociacija kviečia:

Vyriausybę ir Nevyriausybinės organizacijas:

- Skatinti privalomą, moksliniais įrodymais paremtą lytiškumo ugdymą ir jo vykdymą, įtraukiant lytiškumo ugdymą į bendrą ugdymo programą ar naudojant neformaliojo švietimo valandas.
- Skirti resursus ir lėšas nuolatiniam lytiškumo ugdymo vykdytojų (įskaitant bet neapsiribojant mokytojais ir sveikatos sistemos darbuotojais) kompetencijų suteikimui bei gerinimui.
- Vykdyti nuolatinį lytiškumo ugdymo programos vykdymo stebėjimą ir trumpalaikių bei ilgalaikių rezultatų analizę, siekiant gerinti vykdomos lytiškumo ugdymo programos kokybę.

Ugdymo sektorių (įtraukiant mokyklas ir kitas ugdymo įstaigas):

- Lytiškumo ugdymą vykdyti remiantis multidisciplininiu požiūriu, sukuriant kompleksines gaires moksliniais įrodymais paremtos ir amžiaus grupėms pritaikytos lytiškumo ugdymo programos vykdymui.
- Suteikti galimybę lytiškumo ugdymo vykdytojams įgyti ar gerinti turimas kompetencijas lytiškumo ugdymo srityje.
- Suteikti informaciją tėvams ir globėjams apie lytiškumo ugdymo kaip ugdymo dalies svarbą, pabrėžiant jo sąsają su visuotinėmis žmogaus teisėmis.
- Remti ir skatinti medicinos studentų ugdymo iniciatyvas lytiškumo ugdymo srityje.

Sveikatos sektorių:

- Remti vykdomą lytiškumo ugdymą ir sekti vykdomų programų įtaką asmenų sveikatai (sergamumas lytiškai plintančiomis infekcijomis, neplanuotų nėštumų skaičius).
- Pripažinti lytiškumo ugdymą kaip naudingą visuomenės sveikatos įrankį kovojant su lytiškai plintančių infekcijų ir ŽIV perdavimo rizika, smurtu lyties pagrindu, gerinti visų lyčių asmenų seksualinę ir reprodukcinę sveikatą glaudžiai dirbant su ugdymo sektoriumi.

Lytiškumo ugdymo samprata ir komponentai

Lytiškumo ugdymas – tai holistinis, asmens vystymosi procesui būtinas ir įvairioms amžiaus grupėms tinkamas mokymosi procesas, kuris yra svarbus savo kultūriniais aspektais bei yra pagrįstas moksliniais įrodymais. Lytiškumo ugdymas yra visuotinė žmogaus teisė, kuri yra paremta asmens teise į mokslą bei teise į sveikatą – tai patvirtina įvairūs tarptautiniai susitarimai kaip Vaiko teisių konvencija, Tarptautinė Ekonominė, Socialinių ir Kultūrinių teisių konvencija, Tarptautinė Civilinių ir Politinių teisių konvencija ir kitos.¹

Pagrindiniai lytiškumo ugdymo komponentai yra:

- a) **lyties bei lytinės tapatybės samprata** (skirtumas tarp biologinės ir socialinės lyties, lyčių vaidmenų ir stereotipų bei jų padarinių suvokimas),
- b) **seksualinės ir reprodukcinės sveikatos samprata** (seksualinės ir reprodukcinės sveikatos pokyčiai asmens gyvenimo laikotarpiu, fiziologinė bei anatominė samprata, saugūs lytiniai santykiai ir įvairių kontracepcijos formų efektyvumas ir naudojimas, saugus nėštumo nutraukimas, lytiškai plintančios infekcijos bei ŽIV ir AIDS),
- c) **seksualinės ir reprodukcinės sveikatos teisių samprata** (įstatymų suvokimas, kultūriniai ir etiniai barjerai, abiejų žmonių tarpusavio susitarimas),
- d) **malonumas** (pozityvus požiūris į jaunų žmonių lytiškumą, požiūris į lytinius santykius, pirmieji lytiniai santykiai, emocinis ir fizinis ryšys),
- e) **smurto samprata** (įvairios smurto formos daug dėmesio skiriant smurtui lyties pagrindu, seksualiniam priekabiavimui, egzistuojančius pagalbos būdus, smurto prevencija),
- f) **įvairovė** (religinės, kultūrinės, etninės, socioekonominio statuso, seksualinės orientacijos, neįgalumo statuso, ŽIV statuso įvairovės ir jos įtakos asmens gyvenimo laikotarpiui, diskriminacija bei jos neigiami padariniai),
- g) **tarpasmeniniai santykiai** (skirtingų tipų santykiai, emocinė sveikata ir intymumas, sveikų santykių samprata, bendraamžių spaudimas, emocinio ir fizinio ryšio palyginimas).²

Lytiškumo ugdymo principai

Lytiškumo ugdymo programos įgyvendinimas (formalioje ar neformalioje aplinkoje) turėtų remtis UNESCO nurodytais principais³:

- a) **Paremtas moksliniais įrodymais**, naudojantis moksliniais šaltiniais seksualinės ir reprodukcinės sveikatos ir teisių klausimais, lytiškumo ir lytinės elgsenos klausimais.
- b) **Yra pakopinis**, t.y. žinios yra suteikiamos pradedant ankstyvu amžiaus laikotarpiu ir papildomai suteikiant naują informaciją.

- c) **Yra tinkamas įvairaus amžiaus grupėms ir asmens vystymosi etapams** – lytiškumo ugdymo turinys turi būti tinkamas ir derantis asmens amžiui bei vystymuisi bei tam tikram amžiui būdingiems pokyčiams.
- d) **Yra paremtas ugdymo principais** – lytiškumo ugdymą vykdančias asmenys turi būti kvalifikuoti mokymuose, į kuriuos įeina pagrindiniai mokymo uždaviniai, mokymosi uždavinių vystymas, sąvokų prezentacija ir aiškių pagrindinių minčių pateikimas struktūrizuota forma.
- e) **Yra kompleksiškas.** Lytiškumo ugdymas suteikia galimybę įgyti kompleksinių, tikslų, moksliniais tyrimais pagrįstų seksualinės ir reprodukcinės sveikatos ir teisių žinių ir informacijos, kuri yra tinkama tam tikroms amžiaus grupėms. Lytiškumo ugdymas turi būti vykdomas kaip nuolatinis procesas, o ne vienkartinė intervencija.
- f) **Yra paremtas žmogaus teisėmis** – lytiškumo ugdymas skatina visuotinių žmogaus teisių sampratą ir visų žmonių teisę į sveikatą, išsilavinimą, lygybę ir gyvenimą be diskriminacijos.
- g) **Yra paremtas lyčių lygybe** – aptariamas socialinės normos ir jų įtaka lyčių lygybei, ugdomas jaunų žmonių požiūris ir mąstymas, taip mažinant diskriminaciją ir skatinant kurti lyčių lygybę, pagarba ir empatija paremtus tarpasmeninius santykius.
- h) **Yra pozityvus lytiškumo klausimais** – lytiškumas laikomas gyvenimo dalimi, kuri gali lemti pozityvias asmens patirtis. Šis požiūris remiasi ne tik negatyvių padarinių prevencija, bet ir pozityvių patirčių pasiekimu.⁴
- i) **Yra kultūriškai tinkamas ir naudingas** – lytiškumo ugdymas skatina pagarbą ir atsakomybę tarpasmeniniuose santykiuose ir suteikia žinias suvokti ir kvestionuoti kultūrinės normos ir elgsenas, kurios turi įtaką asmens pasirinkimams ir santykiams tam tikromis aplinkybėmis.
- j) **Skatinantis teigiamą pokytį** – lytiškumo ugdymas suteikia galimybę vystyti pozityvų požiūrį ir vertybes seksualinės ir reprodukcinės sveikatos ir teisių klausimais ir taip prisidėti prie darnios visuomenės kūrimo. Taip pat lytiškumo ugdymas skatina kritinį mąstymą ir skatina jaunas mones priimti atsakomybę už savo veiksmus ir elgseną bei jų įtaką kitiems asmenims.
- k) **Suteikiantis įgūdžius, reikalingus priimti sveikatai naudingus sprendimus** – suteikiama galimybė priimti informacija paremtus sprendimus, efektyviai bendrauti ir tvirtai laikytis savo sprendimų.

Moksliniais tyrimais pagrįsti lytiškumo ugdymo pranašumai

Pasak tyrimų duomenų, buvo išskirti šie pagrindiniai lytiškumo ugdymo mokyklose rezultatai³:

1. Vėlesnė lytinio kontakto iniciacija.
2. Sumažėjęs lytinio kontakto dažnis.
3. Sumažėjęs lytinių partnerių skaičius.
4. Sumažėjęs rizikingų pasirinkimų skaičius.
5. Padidėjęs kontraceptinių priemonių vartojimas.
6. Padidėjęs prezervatyvų naudojimas.

Lytiškumo ugdymas – formalaus ugdymo aplinkoje ar už jos ribų – neskatina lytinės veiklos, seksualinių rizikingų pasirinkimų ir nedidina LPI (lytiškai plintančių infekcijų) atvejų skaičiaus⁵. Lytiškumo ugdymas turi teigiamą poveikį: gerina jaunuolių žinias ir požiūrį apie seksualinę ir reprodukcinę sveikatą⁶. Pagal šią UNESCO apžvalgą, beveik visos nagrinėtos lytiškumo programos pagerino jaunų žmonių supratimą apie skirtingas lytiškumo sampratas, nėštumo, ŽIV ir kitų LPI riziką.

Mokymosi programos, kurios ugdo tik abstinencijos principu, buvo nustatytos neveiksmingomis lytinio gyvenimo pradžios atitolinimui, lytinių veiksmų dažnio ar lytinių partnerių skaičiaus mažinimui. Programos, kurios žinias apie seksualinę veiklą pristato kartu su informacija apie kontracetines priemones ir prezervatyvus yra laikomos efektyvesnėmis⁷. Jungtinėse Amerikos Valstijose beveik pusės valstijų lytiškumo ugdymo programos yra paremtos abstinencijos skatinimu. 2011 metais paskelbtas tyrimas teigia, kad toks susilaikymą skatinantis švietimas veikia priešingai ir yra susijęs su didesniu jaunuolių nėštumo atvejų skaičiumi nei universalus lytiškumo ugdymas⁸.

Eksplicitinė, žmogaus teisėmis paremta lytiškumo ugdymo programa lemia trumpalaikius teigiamus pokyčius: geresnį suvokimą apie individo teises santykiuose, bendravimą su tėvais (kalbant apie lytinius ir tarpasmeninius santykius) bei pasitikėjimą savimi įvertinant rizikingus pasirinkimus. Taip pat yra reikšmingas ilgalaikis poveikis jaunuolio psichosocialiniam elgesiui ir bendravimui.⁹

Atlikti tyrimai byloja, kad programos, kurios yra vykdomos tiksliausiai pagal iš anksto pasiūlytą planą, yra efektyviausios palyginus su programomis, kuriose dažnai keičiamas turinys ar jo pristatymas. Pavyzdžiui, tokios modifikacijos kaip sumažintas pamokų skaičius, sumažintas moksleivių dalyvavimas, kai kurių esminių žinučių ar visų temų pašalinimas, patirties ar žinių neturinčių mokytojų vedimas ar per mažas kiekis inicijuojančių mokytojų gali sumažinti lytiškumo ugdymo proceso efektyvumą. Kita vertus, tam tikri kalbos, vaizdo ar kultūrinių pavyzdžių pokyčiai neturi stipraus poveikio efektyvumui.¹⁰ Perspektyvios edukacinės programos išlaiko teigiamą poveikį moksleivio žinioms, požiūriui ar elgesiui net jeigu yra įgyvendinamos kitoje aplinkoje¹¹.

¹ International Planned Parenthood Federation – IPPF *Deliver and Enable: Scaling – up comprehensive sexuality education (CSE)*, IPPF, London, UK, 2017

² International Planned Parenthood Federation – IPPF *Framework for Comprehensive Sexuality Education*, IPPF, London, UK, 2010

³ UNESCO. *International Technical Guidance on Sexuality Education: An Evidence – Informed Approach*

⁴ International Planned Parenthood Federation. *Keys To Youth-Friendly Services: Adopting A Sex Positive Approach*. IPPF, New York, 2011

⁵ Fonner, V.A., Armstrong, K.S., Kennedy, C.E., O'Reilly, K.R., Sweat, M.D., 2014. School Based Sex Education and HIV Prevention in Low- and Middle-Income Countries: A Systematic Review and Meta-Analysis. *PLOS ONE* 9, e89692. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0089692>

Shepherd, J., Kavanagh, J., Picot, J., Cooper, K., Harden, A., Barnett-Page, E., . . . Price, A. 2010. The effectiveness and cost-effectiveness of behavioural interventions for the prevention of sexually transmitted infections in young people aged 13-19: A systematic review and economic evaluation. *Health Technology Assessment*, 14(7), 1-230.

⁶ UNESCO. 2016b. *Out in the Open: Education Sector Responses to Violence based on Sexual Orientation and Gender Identity/ Expression*. Paris. UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002447/244756e.pdf>

⁷ Kirby, D., Laris, B., and Roller, L. 2006. *The impact of Sex and HIV Education Programs in Schools and Communities on Sexual Behaviors Among Young Adults*. New York, Family Health International (FHI). https://www.iywg.org/sites/iywg/files/youth_research_wp_2.pdf

Underhill, K., Montgomery, P. and Operario, D. 2007. Sexual abstinence only programmes to prevent HIV infection in high income countries: Systematic review. *British Medical Journal*, Vol. 335, No. 7613, pp. 248-248. <http://bmj.com/cgi/content/full/335/7613/248> (Accessed 13 August 2017).

UNESCO. 2009. *International Technical Guidance on Sexuality Education: An Evidence-informed approach for schools, teachers and health educators*. Paris, UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001832/183281e.pdf>

Fonner, V.A., Armstrong, K.S., Kennedy, C.E., O'Reilly, K.R., Sweat, M.D., 2014. School Based Sex Education and HIV Prevention in Low- and Middle-Income Countries: A Systematic Review and Meta-Analysis. *PLOS ONE* 9, e89692. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0089692>

⁸ Stanger-Hall, K.F., Hall, D.W., 2011. Abstinence-Only Education and Teen Pregnancy Rates: Why We Need Comprehensive Sex Education in the U.S. *PLOS ONE* 6, e24658. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0024658>

⁹ Constantine et al., 2015b; Rohrbach et al., 2015; UNESCO, 2016c

¹⁰ Michielsen, K., Chersich, M. F., Luchters, S., De Koker, P., Van Rossem, R. and Temmerman, M. 2010. Effectiveness of HIV prevention for youth in sub-Saharan Africa: Systematic review and meta-analysis of randomized and nonrandomized trials. *AIDS*, 24(8), pp. 1193-1202.

Shepherd, J., Kavanagh, J., Picot, J., Cooper, K., Harden, A., Barnett-Page, E., . . . Price, A. 2010. The effectiveness and cost-effectiveness of behavioural interventions for the prevention of sexually transmitted infections in young people aged 13-19: A systematic review and economic evaluation. *Health Technology Assessment*, 14(7), 1-230.

Wight, D. 2011. The effectiveness of school-based sex education: What do rigorous evaluations in Britain tell us? *Education and Health*, 29(4), 72-78.

O'Connor, C., Small, S. A. and Cooney, S. M., 4. 2007. *Program fidelity and adaptation: Meeting local needs without compromising program effectiveness*. Madison, WI, University of Wisconsin-Madison/Extension. Retrieved from http://fyi.uwex.edu/whatworkswisconsin/files/2014/04/whatworks_04.pdf

¹¹ Fonner, V. A., Armstrong, K. S., Kennedy, C. E., O'Reilly, K. R., and Sweat, M. D. 2014. School based sex education and HIV prevention in low- and middle-income countries: a systematic review and meta-analysis. *PLoS One*, 9(3), e89692. doi:10.1371/journal.pone.0089692

Kirby, D., Laris, B., and Roller, L. 2006. *The impact of Sex and HIV Education Programs in Schools and Communities on Sexual Behaviors Among Young Adults*. New York, Family Health International (FHI). https://www.iywg.org/sites/iywg/files/youth_research_wp_2.pdf

